

A. GERGELY ANDRÁS

agergelya@gmail.com
címz. egy. tanár (ELTE TÁTK)

Mesketevalóság

Reality of tales

DOI 10.14232/belv.2021.1.11
<https://doi.org/10.14232/belv.2021.1.11>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

A. Gergely András (2021): Mesketevalóság. *Belvedere Meridionale* vol. 33. no. 1. 178–185. pp

ISSN 1419-0222 (print)
ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Minden mese olyan (talán...), amit valóságként hiszünk el. A képtelenség világa, melynek képessége maga a világ. Hiteltelenül is hihető, valóságként is inkább csak lehetséges, de valószerű mindenestre. S mert nincs, mégiscsak van, de másként.

Az egykori sokistenhitek, a hárijánosos hősök vagy a müncheni harsány képtelenségek már talán nem is mesék, csak közmegegyezéses képzelgések. Jól hangzó imitációk, közös képzeleti csavargások, immár teremtő istenek nélküli teremtmények szociális kalandjai. Akár sajátunk is lehetne, akár csak elalvás előtti képzeletmegosztási élmények folyama, akár életszépítő gesztusok, hiteltelenül hihető reménykeltések, hiányérzeteket pótló fantázia-serkentések lehetőségei. Kölcsön vett ábrándok, átélt életkiváltságok, lapozható szenvedések, mosollyal megoldódó rémületek. Nem folytatom... – másvilág ez, avagy egy másik, de épp oly reménytelenül kies, amilyennek képzeljük.

A mesekatalógusok óperenciája ugyanakkor végtelen számú, lajstromozottan is sok százeres kínálatot hömpölyög. S ebből csupán kicsiny képzeleti elem a cigánymese világa... Kicsiny, nem túlzás ez, mert épp a cigány mese széles gyűjtési köre, éppen a romológusok tapasztalata, s nem egy cigányságtudató testes gyűjtőjei adják a bizonyosságát annak, hogy a cigánymese más.

Más mint népmese, más mint társadalmi ismeretek érzékenyítő forrása, és más mint élményanyag, melyben a humor, a tragédia, az életvalóság minden apró drámája ott ül, de nem harap, nem ordít, nem követelődzik. Csak egyszerűen VAN. Van mint létmód, mely visszaköszön Bari Károlynál meg Choli Daróczi Józsefnél, van mint szociális dráma, mely ott ül Holdosi József elbeszéléseiben, vagy akár van úgy is, mint néprajzi adattár föllelt kincse, melynek muzealizáló szerepét talán jobb nem is említeni.

Ugyanakkor a cigánymese a cigány világ önképe is, vagy tán elsősorban az. Képe az identitásnak, a másságnak, a milyenségnek, a kítaszítottság-világnak, a vágyak körének, a senki-nem-ismeri társadalomkép részleteinek, a tódításnak és lódításnak, az álmoknak, a szépitő képzelet csoportos keletkezési helyének, a „Másik” elfogadását vágyó vagy megkövetelő szociokulturális világoknak. Ennek is megvan a maga „fenomenológiája” (Bálint Péter, Bálint Zsuzsa, Biczó Gábor rengeteget foglalkoztak ennek néprajzon túli, irodalom- és filozófiai antropológiai aspektusaival, újabban Kele Fodor Ákos állt be újcigány-mesekonstrukciók körébe), de megvan az olvasói befogadás bűvkörében is az, ami a cigánymese létének közege, éltető eleme, hatótávolsága, intimitás-hátországja.

De akkor is, meg máskor is ott a mindenkori meseiség, talán mondhatnók ma már úgy: a virtuális valóság előzménye, őse, mesketevalósága mindvégig kitaró alapkérdése, hogyan és miért simogat, mennyiben-miért szórakoztat, okoz élvezetet vagy épp altató élményt a mese...? Mivé lesz, ha halljuk, miként „szolgál”, ha továbbadjuk, s mire jó, ha beszélt nyelvből (lásd: orális kultúra) írott-nyomtatott nyelvi jelekké válik?

Részint talányok, no meg sokféle magyarázat tárgya is ez. Különösebben nagy teoretikus háttér nélkül is csupán egy komponensről, a mesélés esélyéről és emlékérről gondoltam pár válogatott szót fogalmazni. Van hozzá illő szakirodalmam (sok polcnyi), van „magyar népmese-katalógusom” (tizenegy kötet, egyenként félezer oldal), s vannak szaktudományos értékelési szempontok is bővíben. Most mégsem ez lenne első közelítésem, hanem maga a mese mint (élet)esemény... Ezt alább Lakatos Menyhért két munkája kapcsán fogom visszakeresni a befogadási színtéren, részben úgy (vagy úgy is), ahogyan a mese vagy rövid történet keletkezési folyamatában a szerzői-alkotói én a megformálás mámoráról vall: „Az irodalom olyan, hogy ha az ember kissé megmérgezi vele magát, erre szenteli az életét...” – vallja Lakatos.¹ E mérgek némelyikéről próbálok most fölidézni valamit, s megosztani is, hátha közössé válik. Mint a cigányzene, melynek nincs jogvédeltsége, de van hangzó tere, van atmoszférája, sőt vannak kiemelt bandái is, kiknek előjoga az újrafogalmazás, a muzsikában elbeszélés blattolási készsége.

Persze mindig kérdés marad: kinek, s mikor, s miként adatott, hogy mesét kapott, könyvből vagy rögtönözve, mamától vagy nagynénitől, sokat vagy kevesebbet... – ezer feltétel függvénye ez. Aztán egypár évtized jobbára kimarad, s jön a saját gyerek, akinek mesélni kell, s jönnek a verziók klasszikusokból, kortárs merészekből, hagyaték könyvkészletből, olykor alkalmi és saját rögtönzésből. Aztán megint szünet, jobbára. Majd az unokák ismét előhívják a képzeletet, a szót, a tanítást, a szépet, kiegészülve képmesével, diafilmmel, tévés csábítással, mindörökre waldiznival, talányos kortársmesékkal, reményteljes klasszikus-újraértelmezésekkel, idegen és messzi népek végtelen szövegfolyamaival, sosemvolt korok ránk hagyott históriáival... S

¹ VARGA ILONA: „Egy ideig bírtam, türtem...”. Találkozás a nyolcvan éves Lakatos Menyhérttel. <https://sites.google.com/site/olvasokoer/rendhagyó-olvasmányok/lakatos-menyhert-fuestoes-kepek>

persze vannak néha olyanok is, akik mindig meséltek, függetlenül könyvtől, alfabétizmustól, elismeréstől vagy tudományos olvasáskutatási eredményektől.

Nem is a mesélés szociológiája, a narratív identitások keletkezése fontos most itt, vagy a mesekutatás néprajzi háttére, s nem a mesemondó személyével, közösségével kiegészülő társadalmi feltételek elemző kutatása lenne közvetlen célom a szövegfolklorisztikában irányadó „egyéniégkutató” iskola követésével, hanem maga a mese mint társadalmi közlésműfaj lényege és értelmezési tárházának (pontosabban talán: egy kis ablakának) megnyitása lenne célom. A mesék és mesemondók „népköltési” vagy folklorisztikai megközelítésének színes módszertani eszközkészlete is folytonosan változik a klasszikus mesegyűjtések és írásos regisztrációk történetébe illeszkedve, de az élmény felől tekintve épp a közlések (talán) lényege, a mesei gondolkodás egyedisége és a társadalmi valóság értelmezésének valamely sajátosan szuverén formája az, ami mikrotörténeti és kommunikációs szempontból súlyba vehető.

Egyszer talán érdemes lenne több ilyen meseóceán megnevezésére merészkedni és egyedi világa felé is elkanyarodni (miként megtette ezt az utóbbi években sajátos mesevilágok felé kirándulást tévő egyetemi kutatók köre),² akik a megismerési alakzatok között, antropológiai érdeklődéssel teszik meg első közelítéseiket a tárgyiasított vagy lineáris olvasat helyetti életmű-egész értelmezési komplexitása felé – nagyjából azt sugallva, hogy maga a szövegkövetés ne legyen elválasztott a szövegmondó személyes élettörténeti körülményeitől, életútjától, teljes életrajza egyes elemeitől, mert ezekkel együtt sokkalta többet, sőt másabbat is hordoz minden egyes mese és mesélő. Ezt a fajta tudományos maximát magam nem tudom követni ezúttal, de nemcsak a kutatói, nemcsak az elemző, hanem a befogadói közösség számára is fontosnak vélem, ezért alkalmazását sugallom ugyanakkor. Fogalmazhatnám úgy is: készséggel megerősítem, hogy a meseközli egyedi darabjai, maguk a mesék a szerzői („adatközli”, alkotói) műegész teljesebb átlátását is igénylik, de akkor jelezmem érdemes, hogy a közlés-befogadás másik oldalán az olvasói befogadás-történet áll méltó párban, annak is teljes egészét kell figyelembe vennünk...!

Mindehhez a fennebb hivatkozott monográfiák s a klasszikus néprajzi mesegyűjtés kimódolt ismeretanyaga, módszertana helyett csupán egyetlen apró impresszióra hagyatkozom alább, de sugallatként talán az sem csekélyebb, ha a ma esti szöveglapozás még feltételezett intimitására hagyatkozom, nem pedig teljes szerzői életmű bemutatására. Címet is így választottam, mely talán tükrözi a teljes horizont kicsiny szeletét, s magát a mennyiségi teljességet a személyes intimitás egyetlen helyszínén, valamely hatalmas óceáni vizek egy faluvégi patakpartra csordogáló közvetlenségében keresi. /Tudjuk persze, a feldolgozás talán éppen fordított irányú, de itt és most a vályogházak tövében a személyes irány mégis fontosabb lesz, mint a földgömbre festett óceánok egységes nagy színfoltja/.

A kutatás, a tudományos diskurzus-folyamat elemző áttekintése (részben más és más, de alapvetően a nyugati tudományosság búvőkörében feltűnt különböző) értelmezési módok

² Bálint Péter sorozatszerkesztésében indult egy roma mesemondó repertoárja alapján a mesék archaikus motívumait feltáró sorozat (*Fabula aeterna*) a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán működő Alkalmazott Narratológiai Műhely szervezésében, melyben BÁLINT PÉTER (2014): *Archaikus alakzatok a népmesében. Jakab István cigány mesemondó (a késleltető halmozás mestere)*. Debrecen, Didakt. címen közli a kezdő kötetet, majd BICZÓ GÁBOR (2014): *Mese és társadalom. Ámi Lajos, egy cigány mesemondó élete és műve.* /Tales and Society. The Life and Work of Gypsy Storyteller Lajos Ámi/. Debrecen – Hajdúböszörmény, Didakt., 428 oldal (*Fabula aeterna II.*) folytatja kétnyelvű tudományos művel a mintegy 1500 oldalnyi szöveganyag elemző bemutatását és megidézését.

lehetővé teszik azt is, hogy a mesekutatók a kortárs társadalomképek és értelmezések logikáit, tapasztalati tudását követve kiválasszanak valamely szempontot, melynek prioritást adva éppen valami más hatókörre, teljesebb értelmezésre jussanak. Ilyenek a klasszikus magyar mesegyűjtések kivételes alakjainak teljes anyagai, de ilyen a Biczó Gábor bemutatta Ámi Lajos is, a maga 1500 oldalnyi szövegfolyamával. Ezt egészében átlátni, vagy ebbe csak részben beilleszkedni is nehezen képes maga a befogadói entitás (tehát ritka fajta olvasó, aki mostantól évnnyugtáig csakis Tombác János, Cifra János, a Pancsatantra vagy Ipolyi Arnold összes meséit vállalná interpretálni) – de ez mégiscsak valahol a közlésfolyamat tartozéka is lenne: ha már van, lássuk egészében, sorjában, teljes sodrásában! Ez ugyanakkor talán lehet tudományos szempont, alapanyag-válogatás, de kevésbé életszerűen a mindennapi mesélés formája vagy élménye. Mi több, időközben az értelmezések értelmezése is változik!

Példaképpen hadd hozzam ide saját „közelítésemet”: véletlen és személyes viszony, késő-kamasz-korafelnőtt barátság fűzött Bari Károlyhoz, aki épp akkor lett a „frissen felfedezett”, mindenki előtt és helyett új hangot hozó cigány költő, kinek személyes és monografikusan drámai tónusát önéletrajzi közegbe átemelő líráját sokáig ünnepelték az „emancipálódó cigány etnikum” bizonyágaként. Ennek persze – minden élménykínálat mellett és iszonyúan tehetségesen – éppen Ő maga állt ellen akkor a leghangosabban. Nem szerette volna, hogy mások építsenek sikert, ideológiát, „ismeretanyagot”, integrációs példatárat arra, ami személyesen Őt a bukkaranyosi cigányteleptől a pesti könyvkiadókig elvitte. Már az is integrációs tortúra volt, hogyan kell „viselkedni” egy kiadóval, egy meghívó könyvtárral, egy újságíró-riporter harsánysága előtt, egy újabb ösztöndíj-lehetőség kihasználásáig vezető ösvényeken. És hasonlóképpen ezt az ismeretlen hangvilágot lelta meg az érzékenyebb értelmiségi közönség Lakatos Menyhért *Füstös képek* regényében is (1975), aki a maga dokumentarista írástechnikáját, szociografikusan és mégis elbeszélően hiteles „akcentusát” afféle honi *Száz év magány*-nak alkotta meg (ahogyan ezt Choli Daróczi József költői analógiával megnevezte), – mindenestre a magyar cigányélettről hasonlóképpen lehangoló szöveg a két világháború közti korszakra és meghurcoltatásra érvényesen addig semmiképpen sem jelent meg. Emiatt azután a „vésztői köztársaságból” induló Lakatos mint regényében önéletrajzi elemeket is megjelenítő történetmondása olyan átfogó erejű roma társadalmi körképre sikeredett a 20. század harmincas-negyvenes éveinek délkelet-magyarországi cigányságáról, hogy fogalomná vált, jelképhordozó szerepe pedig a cigányság lehetséges emancipálódásának, adaptációs készsége bizonyosságának számított, a kötetet 30 nyelvre lefordították, Lakatos pedig a vidéki cigányélet, a faluszéli „cigánypárizs”-tól induló hősök hangadó megformálója lett.

Utóbb ez belső megosztottságig is eljutott: a hazai cigányság és szolidáris értelmiség vagy imádta, vagy a szerzőt is a megalkuvók, a szakmai-politikai-irodalmi karriert egyedileg megszerzők, de közben „hitehagyottak” körébe sorolta, olykor a „díszcigányok” közé dobhatónak tekintette, az elveszett cigányok áldozatai közé „olvasta be”.

Épült erre – mert persze sem a történések, sem az emberek nem oly könnyedén formálódóak – más is, ami épp annyira volt „cigánypolitika” része és „társadalmi integrációs” pártprogramok célképzete, mint írói karrier.³ De ami fontosabb, az maga a döbbenet volt, mely az „olvasó társadalmat”, az értelmiségi érdeklődést, a szociálisan érzékeny vagy szolidárisan

³ A *Füstös képek* (Magvető, Budapest, 1975, 454 oldal) öt hazai kiadást és több külföldit is megélt 1975 és 2000 között, Lakatos Wikipédia-szócikké vált, a Füstös még színházi feldolgozást is kiérdemelt, Lakatos valóban „díszcigány” lett hosszú évekre...

nyitott társadalmi környezetet ráébresztette, mennyire nincs halvány képzete sem a két háború közötti magyar parasztvilág szociográfiai ismeretanyagán túli szegénységföldrajz részleteiről, a néprajzi „hitelességen” túli történetmondó, önéletrajzi hitelességgel dokumentáló és mintegy szociálpszichológiai érvénnyel a fikciós elemeket is egységes kompozícióba szerkesztő tehetség tragikus formálódásáról. A „szoc.realista” várakozás, a korabeli „cigányság” mint kutatási terep, a realista tónusú és historicista tanulságú mű hőseinek megkomponáltsága mint a „cigányság progresszív értékeiből” önnön egyéniségét fölmutatni kész típus újdonságereje a putri-világ és a pre-szocialista társadalmi igazságtalanság sűrű szövedékének is nevezhető volt. Beleértve azt is, amit maga Lakatos is egy nyilvános beszélgetésben röviden így jellemezett: „*Olyan a mi igazságunk, mint a koldus köpenye (...), a sok föltől és kosztól nem látszik a posztó*”.

A cigányság tragikus történeti számkivetettségével, a saját sorsát önerőből jobbra fordítani nem lépes válsághelyzet kifutásait Lakatos nemcsak a külső (falusi magyar) társadalmi világ zordságával jellemzi, a maga módján és szokásrendjében intoleráns, uralmi, feudálisnál is zakantabb világ jellemvonásaival mutatja meg, hanem a beleszületett alkotó, kreatív, álmodni is képes személyiség/személyesség közössége révén kiemelkedni képes individuális karrierje terén ugyancsak. A Füstös képek többféle olvasata a külvilági, „paraszt”, gádzsó, polgári vagy úri szférák számára a magasabb civilizációs szintre emelés esélyét is tükrözi, de a kiemelkedés vágyait is megtestesíti. Ennyiben akár önéletrajzi is, családtörténeti is, szociografikus vagy történeti korrajz is, miközben meseszerűen kezdődik, aztán saját helyi anekdotákkal átszótt cigánybeszéddé válik, vállalva a kár a naturalisztikus kontrasztok felmutatását, a víziók és vizuális képzetek „egyetemlegesen” érvényes ellentmondásait, s ebben a külvilág „fölemelést”, a putri Cigánypáriszát és betű/szó kontrasztját az asszimiláció útján sürgető késztetését is. A regényből készült 30 idegen nyelvű fordítás és a később készült (2003) filmadaptáció egyszerre sejteti a tanulás, a formalizált tudás mint kiút és kitörés esélyét, melyre Khandi, a mesélő is elámultan ébred rá, és a megrekedt, soha semmivel sem csökkenthető társadalmi távolságok meglétét is, ezt tükrözi az iskola és putri közötti választás dilemmája, a kamasz szabadságvágy, ez előítéletes külvilág látszólag „felvilági” arculata, mely valaminő „realista valóságbrázolás” és romantikus regénykompozíció közötti horizontot formál, benne az éhezés, a középkorias légkör, a betegségek, a szegénység fojtogató jelenléte, miközben az egzotikum, a hagyománykötött létforma, a színes életvilág ragacsa, a cselekmény konfliktusos és ugyanakkor kalandos epizódjai hangsúlyos feszültségben tartják a regénykompozíciót. Az „én-regény” tónusa, a személyes hang jellemformáló és cselekmény-alakító hatásai, az érzelmi szabadosság igénye és kényszerei, a cigány társadalom kulturális attitűdjeit kimutató sajátlagosság éppúgy vezetnek a „törzsi” társadalom mélyrétegeibe, nem „evilági” közegébe, mint a lakóhelyi konfliktusok, családok közötti széthúzások, csoporttagoltság, peripatetikus közösségi lét, férfi és női szerepek, eredetmonda vagy gyász, szerelem vagy mítoszok életfontos kérdései Mami meséiben. A főhős önképe és környezetében kimódolt helye a markáns arculatú mellékszereplők epizodikus arcvonásait is hasonlóképpen rögzíti, mint Lakatos első novelláskötetében a hasonló történeti ívű mese, a kiszolgáltatottság eposza oldalain. A *Csandra szekere* (1981) már úgy jelenik meg, mint az iskolázást a világ zordságának szimbólumaként a cigánygyerekre erőltető apai akarat ellenpontja („Isten bűnnek ne vegye tettemet, de én addig járatom iskolába, amíg ki nem kúrálják belőle” – ahogy a kötet fülszövege megidézi), melyben a létforma csődje nemcsak az együtt élő roma közösségé („Addig tarthatsz a szalma alatt, amíg meg nem bűdösödöm – árulta

magát szomorúan. – Annyival tovább élsz. Megérdemled, sokat koplaltál miattam” – 6. oldal), hanem a Dráva hullámai mentén elégedő közösségek mesterkélt háborújának drámai kifutása is: Csandra kivételes tekintélye, amiért szekere van, egyben kontraszt is a háborús határmenti légkörben, feladata nem egyéb lesz, mint a halottak elszállítása és örök életmezőkre segítése... (5–21. oldal).

Ez a konfliktusmező a mindenkori hatalom keltette kihívások, a mesterkélt konfliktusok, a kisebbség-többség őseredeti ütközéseinek tónusa és a megszelídíthetetlen cigányság fékezhetetlen életmódjának kontrasztjaival lesz a jellemrajzok egysége. Mindez ha nem kívül, a mindig idegen külső világ képében, akkor már belül is, a mindig hűséges és mindig szenvedelmes patetikusság arculatával jellemzett élményben mutatkozik (Borsócska vagy Bada szerepe a *Füstös képekben* éppúgy a nyomatékosan kalandos, ironikusan idilli, tragikusan mindennapi léhelyzetek sodrába illik, mint *Zoga kunyhójának* szenvedelmes nőalakja, Kakunda esetében, vagy Choli, a költő portréja az *Ősök nyomában* elbeszélésben, vagy Rábai alakja a Vésztői Külön Köztársaság históriájában).⁴ Ez a „kiemelkedés vagy méltó bukás” dilemma, az álomszerű siker és pusztító jövő együttesére formált retorikai feszültség nemcsak tragikus és idilli kislülésekkel díszített, hanem magát a szövegformálás technikáját, a textuális selymesség kidolgozott retorikusságát is úgy teszi hitelessé, hogy föl sem merül a cigány beszéd ilyenképpen mivességének képtelensége. Hol pikaeszk, hol önironikus, hol ábrándos, hol kalandszerűségében is képtelen küzdelmek úgy jönnek sorról sorra, ahogyan csak a keleti mesékben, örök rózsaillesztés történetekben otthonosak. „Az igazat nemcsak látni, nemcsak hallani, hanem érezni is lehet. És aki tudja, hogy az igazság és a hamisság egyforma köntösben jár, az inkább a szívére hallgat” – szólal meg az az alaptónus *A paramisák ivadékai* kudarc-lebíró szenvedéllyel a képzelte életek és a zord halálok között egyensúlyt kereső király vak öregasszony tanácsadója hangján (32. oldal).

Lakatos Menyhért *A hosszú éjszakák meséi* sorozatban kezdte megvalósítani azt a mítosz-teóriát, amit a narratíva-kutatók „szentelt narratívának”, a világ varázstalanítási eszközének is tekintenek, ahol a „paraszi élet”, a „jó élet”, a „lehetséges világok” elbeszélése éppúgy az aktuális képzetek és a lehetséges szavak sodrába kerül, ahol maga az élet is leginkább csak narratíva, s ahol a világ „megismerésének” szinte legkiválóbb eszköze a valóság-konstrukció leíró megteremtése.⁵ Több későbbi mese-kötete (*Angárka és Busladarfi*. Móra Könyvkiadó, 1978; *A hét szakállas farkas*. Móra, 1979; *Az öreg fazék titka*. Móra, 1981; *Akik élni akartak*. Magvető, 1982; *A titok. Elbeszélések és mesék*. Széphalom Könyvműhely, 1998) ugyancsak arra a közlésmódra hangolt, amelyben a mesemondás alkalmi és a társas környezet visszhangjai szinte azonos komponensek lehetnek, ahol a szövegforma egyben az értelmezési mód formálója is, nem ritkán kölcsönhatásban, s legtöbbször az élő szó megnyerő tónusában rejlt megjelénítésnek az előadó személyiségével hitelesített változatában.

⁴ Mindkettő az elbeszélés-kötetben: *Csandra szekere*. Budapest, 1981, Szépirodalmi Könyvkiadó. 231 oldal. Elektronikus felületen olvasható a kötet s az író sorsváltozatának egyik jeles darabja abból a tényleges történeti időből, „Akkor már tavasz volt, zölden hallgattak a part menti fűzfák és az egykor szeszélyesen zúgó, hömpölygő Sebes-Körös a partok közé szorítva gyéren folydogált, mint egy kis holtág, benőve sással, hínárral”: <https://sites.google.com/site/olvasokoer/rendhagyó-olvasmányok/lakatos-menyhert-fuestoes-kepek/a-vesztoi-koeztarsasag/lakatos-menyhert-egy-koeroes-menti-koeztarsasagrol>

⁵ Biczó Gábor említett könyvében gazdagon utal ennek szakirodalmára, Jerome Bruner, Robert Redfield, Paul Ricoeur, Robert Darnton, Bruno Bettelheim és mások kultúratörténeti alapozásaira, miszerint „a mindennapi világviszonyulást” a társadalmi életközösségek jelentésadási, jelentéskeresési és jelentésközvetítési eljárásai állítják a megismeréstudományok fókuszába, lásd i.m. 18-25. oldal.

„Elkápráztatva a trón fényességétől, vakon hiszünk a megújulásban. Vérrel, halállal öntözük létünk korhadó fáját, hogy rügyet, virágot hozzon, nem tudva, nem sejtve, milyen lesz a gyümölcs. Aztán elég, ha ráülünk egy nyárfa-technőre, és mást látunk, mint amit hittünk. Mert bizony van a teremtésnek olyan állata is, akit úgy hívnak, hogy ember. És ez más, mint a többi, mert nemcsak testben, hanem lélekben is veszendő” (*A paramisák ivadékai*, 34. oldal)⁶ – írja Lakatos, s valóban, a cigány folklór elemei, a képzelet, az életvitel, a hitek és szokások rangja nemcsak a szó művészi eszközeivel kiteljesítő, felnőtteknek szóló meséjének tónusa, hanem a lét mindenkori cigány és emberi kitaszítottsági lényegének is hangadója. A kötet az érdemtelesen félresöpört, kitaszítottan mellőzött szegényekről beszél, de egyben hozzájuk is szó, velük és nekik tesz igazságot. „A mesebeli „jó király” felemeli az elnyomottakat, akik erejükkel, tudásukkal a hatalom mellé állnak, s attól kezdve az igazság és a jog uralkodik a paramisák országában” – ahogyan a kötet fülszövege ígéri. Ám a megvalósulás, az úrhatnám király vaksága népe vesződése, kínlódása, sebzettsége és kiszolgáltatottsága iránt immár odáig is eltart, hogy családi tragédiáinak kell bekövetkeznie, mire tétovázni, gondolkodni, sőt keresni kezd.

„De vigyázz, király, hogy kiket szabadítol el, mert a kígyó nem felejtí farkavágását, és ki bűnöst pártol, az maga is bűnhődni fog...” (36. oldal)

„Nem tudod, hogy az istenek, amit jókedvükben adnak, azt visszaveszik haragjukban? Már régen megmondták az okosok – mutatott a megszeppent bölcsnek felé – hogy aki a hazugság ágyában alszik, nem álmodhat igaz” (44. oldal)

Lakatos itt mint mesemondó egyszerre korlátolt és bölcs, keletiesen higgadt és cigányosan vakmerő utódok, kardos fiak és csodákra képes nők szép seregletét tereli egybe a hosszú éjszakák meséi között. A mindennaposan kisszerű és a csodásan bűvös történetek között egyaránt megforgatja szereplőit, szenvednek és dűlnak, kegyetlenkednek és hízelkednek, sikert aratnak és fölemelkednek, megfélemednek és zsarnokoskodnak úgy, mint mindenhol és mindenki teszi mindenkor, amióta csak világ a világ. De a király lassú „ébredése”, az uralomtechnika mögött a személyesség aggodalmas szempontjai, az utódválasztás reménye és csalódása meglepő és toleráns tanulási folyamatá, megemelkedett méltóságú mesévé fordítja át, szinte sci-fibe illő képtelenségűvé teszi a folytatást, majd a csodás elemek és a méltóság mellé megtanult képtelenedő tudás esendővé, emberien kiszolgáltatottá teszik magát a királyt is, ki (talán az átok, a feltételes átok és a nemek viszonyának témakörében erdélyi roma közösségeknél is előforduló változatban)⁷ a tudás, a bölcs hallgatás, a kinyilatkoztatás és a megadó kiválás drámáját éli át – rangjától függetlenül,⁸ a közös és kölcsönös béke, a Teremtővel kiegyező hívő és a Sorsnak mindenkori példaként kitett egyén hétköznapiságával sorsában összefonva. Lakatos méltó visszafogottsága a történet fordulatainak megjelenítésében, a mesés elemek és víziók, társadalmi viszonyrendszere és reprezentációk egymásra rétegződése valóban hosszú mesévé, de egyéjszakás ismerkedéssé teszi a paramisák nemzettörténetét, mely bizton lehetne valamely megnevezetlen közel-keleti népcsoport, lehetne az Indiából Európa felé indult cigányok Egyiptom felé kanyarodó ágának egyik korszaka, s lehetne a faluszéli ábrándok vételen erdőbe futó szárnyalása is. Miképp a mese egy pontján Lakatos is jelzi tanulságképpen: „A csodák – ha

⁶ *A hosszú éjszakák meséi / A paramisák ivadékai*. Budapest, 1979, Szépirodalmi Könyvkiadó. 174 oldal.

⁷ SZALAI ANDREA: *Átok, feltételes átok és társadalmi nem erdélyi roma közösségek nyelvi ideológiájában és gyakorlatában*. (Doktori értekezés). Pécs, 2009, Pécsi Tudományegyetem.

⁸ BÁLINT PÉTER: *A hallgatás és felelősségvállalás a népmesében*. In Bálint Péter: *Identitás és népmese. (Identity and the Folktale)*. Hajdúböszörmény, 2011, Didakt.

csodákban fogannak – mindig csodálattal töltik el a világot, és a nagy bölcsök bölcsessége anynyit ér, amennyit ki nem mondtak belőle” (8. oldal).

A paramisák családtörténeti, helytörténeti, uralkodáshistóriai időszakát a folyamatok egy pillanatában kezdi, s a csodás befejeződés nyomán ugyanígy hagyja is el Lakatos meséje. Lehet, ahogyan a kis „rák-királyfi” születése a szimbolikus beszéd és a rejtekező titkok eredménye, majd felnövekedésének, boldogságának és a királyi ház megannyi reménytelenségének évei során a tudott és elhallgatott, titkolt és fölismert tapasztalatok arányos alakítása is ennek jegyében történik a könyvben, úgy magam is jobban járnék, ha amit eddig még el nem mondtam, meghagynám későbbi bölcsök esélyének, s itt abbahagynám. A bevezetőben a szórakoztató, értelmezhető, ráérősen kíváncsivá tevő elbeszélői megoldást, a mesélő narratívájára odafigyelést jeleztem mint „tanulást”, melyben nemcsak a stiláris szépségek, hanem a rejtélynek megmaradt tudások lesznek a Szerző igazi tartalékai. Olyanok, amelyekből még további kötetek nőnek majd ki, amelyek a cigányság hiteles vagy mesés narratíváit gyarapítják, vagy épp az elbeszélői életút egy állomását jelképezik. S ilyen értelmezési állomások az alkotói bűvkörben is azt segítik, lehessen a befogadói életútban is aktuális értelmezési köre a paramisák bölcsességének, toleráns és bölcs királynak járó belátás, elfogadás, megértő megismerés felelősségének oly tisztelete, mely a mesei belátáson túl a társadalmi elfogadást is feltételé teszi.

„Ám régtől úgy van az, hogy a hazugot mindig az igaz sújtja és a rosszat a jó; így, ha lassan is, de eljön az óra, mikor sors sors ellen kél, és ki mennyit nyom a latban, akként búsul vagy akként remél” (139. oldal). S a sors, mely egykor „kegyetlenül megvámolta boldogságát” a történet hőseinek, „visszaadott minden jót, mert szívükből kiűzték a gonoszt, mi a boldogság megrontója volt” (172. oldal) – hangzik a befejező mondat.

Erre pedig kár lenne további saját befejező mondatokat aggatnom.